

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล
(Individual Study)

หลักประชาธิปไตยกับสถาบันครอบครัว

จัดทำโดย นายอนุพร อรุณรัตน์
รหัส ๖๓๐๘๔๗

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๘
วิทยาลัยศาลรัฐธรรมนูญ

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

หลักประชาธิปไตยกับสถาบันครอบครัว

อนุพร อรุณรัตน์^๑

๑.๑ บทนำ

ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยในปัจจุบันได้รับความสนใจและกล่าวถึงอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในสังคมไทย การทำความเข้าใจและเรียนรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคม ช่วยให้บุคคลรู้จักสิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ที่ตนเองพึงมี รวมไปถึงเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมร่วมกันอย่างมีความสุข และช่วยพัฒนาสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น เนื่องจากประชาธิปไตย เป็นระบอบการปกครองที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโดยตรงต่อวิถีการดำรงชีวิตประชาชนในสังคมที่อยู่ภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย^๒

“ประชาธิปไตย” ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๕๔ ได้ให้ความหมายว่า ระบอบการปกครองที่ถือเสียงข้างมากเป็นใหญ่ โดยมีคำกล่าวของอับบราฮัม ลินคอล์น อดีตประธานาธิบดีแห่งสหรัฐอเมริกา ที่มักถูกนำมาใช้อ้างอิงอยู่บ่อยครั้ง ว่า “ประชาธิปไตย” เป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน” ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการปกครองประเทศโดยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งเป็นรูปแบบการปกครองที่อำนาจสูงสุดอยู่ที่คนๆ เดียว หรือ เป็นรูปแบบการปกครองที่มีพระมหากษัตริย์มีอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศในสมัยนั้นผู้ชายที่เป็นผู้นำครอบครัวมีอำนาจสูงสุดในการปกครองครอบครัวของตนเอง คนในครอบครัวทุกคนจะต้องเชื่อฟังผู้นำครอบครัวเท่านั้นให้อำนาจผู้ชายในการตัดสินใจ ผู้หญิง โพร และทาส ไม่ได้รับการศึกษา ผู้นำครอบครัวได้มีมาอย่างยาวนานในสังคมไทยในอดีต ทำให้คนไทยในอดีตคิดว่าการปกครองในสองลักษณะนี้เป็นเรื่องปกติทั่วไปที่ทุกคนสามารถยอมรับได้ และยินดีที่จะยอมรับการปกครองในสองลักษณะนี้^๓

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้มีการปฏิวัติการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นประชาธิปไตยโดยคณะราษฎรทำให้ประเทศไทยในตอนนั้นเริ่มรู้จักคำว่าประชาธิปไตยเป็นครั้งแรก แต่ก็มีคนจำนวนหนึ่งที่ไม่มีความเข้าใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันเนื่องมาจากถูกปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาอย่างยาวนาน รวมทั้งรูปแบบการปกครองครอบครัวของสังคมไทยในอดีต ก็ยังมีลักษณะที่ใกล้เคียงกับการปกครองในระดับประเทศ กล่าวคือเป็นการปกครองที่มีผู้ชาย หรือ ผู้นำครอบครัวมีอำนาจสูงสุด รวมทั้งหลังจากปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็ได้มีการปฏิวัติหลาย

^๑ อนุพร อรุณรัตน์ ประกอบวิชาชีพทนายความและที่ปรึกษากฎหมาย
ปริญญาบัตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขากฎหมายเศรษฐกิจ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๕๑
ปริญญาบัตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขากฎหมายมหาชน มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ.๒๕๔๘
ปริญญาบัตรนิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ.๒๕๒๓

^๒ ประภัศสร ทองยินดี (๒๕๕๘). ประชาธิปไตยแนวคิดและหลักการเบื้องต้น. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเชีย ฉบับ สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๕(๓) หน้า ๑๐- ๒๒.

^๓ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (๒๕๕๐) จุดเริ่มต้นประชาธิปไตย. สำนักการพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

ช่วงเวลาจนถึงปัจจุบัน ประเทศไทยมีการปกครองโดยระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และประชาชนทุกคนในประเทศไทยได้รับการศึกษา และมีความเข้าใจการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นอย่างมาก แต่คนไทยจำนวนไม่น้อย เมื่อเกิดการปฏิวัติการปกครองพวกเขากลับมองว่าเป็นเรื่องปกติ และไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเท่าที่ควร อาจส่งผลมาจากการกล่อมเกล่าที่ฝังรากลึกตั้งแต่ในอดีต ถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง แต่ก็ยังมีการปกครองในครอบครัวที่เป็นหน่วยการปกครองพื้นฐานและเป็นหน่วยการปกครองที่สำคัญที่สุด ที่เป็นการวางรากฐานความคิดของคนในครอบครัว

สถาบันครอบครัว เริ่มจากการสมรสโดยมีประเพณีการสู่ขอ การหมั้น การแต่งงานมีการจดทะเบียนสมรสตามกฎหมาย ในปัจจุบันนิยมการมีครอบครัวเดี่ยว” คือ ครอบครัวที่ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูกในบ้านเดียวกัน ส่วนสังคมชนบทของไทยยังคงนิยม ครอบครัวขยาย คือ ครอบครัว ที่ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก และเครือญาติในบ้านเดียวกัน วิษณุ พวงพันธ์, (๒๕๕๖) ^๔ นอกจากนี้ ครอบครัวยังเป็นเสมือนแหล่งบ่มเพาะทักษะทางการเมือง การอยู่ร่วมกันอย่างมีกฎ กติกา มีบทบาท หน้าที่รับผิดชอบ เคารพสิทธิซึ่งกันและกัน การตัดสินใจร่วมกัน รู้จักรับฟังและสื่อสารเจรจาประนีประนอมกันด้วยความรัก ความเข้าใจและเหตุผล รู้จักการให้อภัยกันมีการแบ่งอำนาจหน้าที่และแบ่งงานกันในครอบครัวอย่างชัดเจน จะเห็นว่าในสมัยก่อนแม้ภรรยาจะมีฐานะเป็นรองสามี แต่ก็มีการแบ่งหน้าที่กัน ซึ่งฝ่ายสามีมีอำนาจการตัดสินใจภายนอกบ้าน ในขณะที่เดียวกันการดูแลบ้านเรือนและผู้คนในบ้านเป็นหน้าที่ของฝ่ายภรรยา สำหรับผู้สูงอายุจะทำหน้าที่อบรมสั่งสอน ขัดเกลาสมาชิกที่เป็นเด็กให้เรียนรู้การดำเนินชีวิตเพื่อสืบทอดวงศ์ตระกูล

ประชาธิปไตย คือ การปกครองโดยประชาชน ซึ่งประชาชนเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตย ฉะนั้นการปกครองสังคมจึงต้องถือมติปวงชนเป็นใหญ่ หรือที่กล่าวว่าเป็นการปกครองของประชาชนโดยประชาชน และเพื่อประชาชนนั่นเอง ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยย่อมเป็นการปกครองที่ดีที่สุดสำหรับประชาชนทุกคนในปัจจุบัน โดยที่ระบอบการปกครองทั้งหลายต่างต้องการให้เกิดประโยชน์และความสุขแก่ประชาชนผู้ถูกปกครอง ดังนั้น ถ้าประโยชน์ของประชาชนคือเป้าหมายของการปกครองย่อมไม่มีระบอบใดดียิ่งไปกว่าการให้ประชาชนทั้งหลายได้ประโยชน์จากการปกครองนั้นเป็นผู้ใช้อำนาจจัดการปกครองโดยตนเองตามระบอบประชาธิปไตย เมื่อกล่าวถึงคำว่าประชาธิปไตยคนส่วนใหญ่มักมีความรู้ความเข้าใจในเชิงรูปแบบของประชาธิปไตย แต่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในเชิงเนื้อหาที่เป็นแก่นแท้ของหลักประชาธิปไตย ถ้าต้องการให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยมีความเข้มแข็งจะต้องสร้างประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในสถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันแรกที่เป็นจุดตั้งต้นและเป็นแกนหลักของสังคมโดยรวมเป็นส่วนที่ส่งผลกระทบและรับแรงกระทบจากความเปลี่ยนแปลงอื่นๆ ดังนั้น การกล่าวถึงจิตสำนึก

^๔ วิษณุ พวงพันธ์. (๒๕๕๖). สถาบันครอบครัว. สืบค้น ๒๙ เมษายน ๒๕๖๐, จาก <http://sociology-a.blogspot.com/๒๐๑๓/๐๗/family-institutions.html>

ประชาธิปไตยจึงต้องตั้งต้นจากครอบครัวเช่นเดียวกัน หากครอบครัวส่วนใหญ่ไม่เป็นประชาธิปไตยคงเป็นเรื่องยากที่จะหวังให้มีสังคมประชาธิปไตย วัจฉรา อยุทธศิริกุล (๒๕๖๑) ^๕

ประชาธิปไตยในครอบครัวต้องเริ่มต้นจากความรักความผูกพัน ให้โอกาสให้อิสระทางความคิด แต่ไม่ปล่อยปละละเลยตามใจ ให้มีวินัยในการใช้ชีวิต พุดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้ทุกเรื่อง แต่หากผิดก็ว่าไปตามผิด ถูกก็ว่าไปตามถูก รับฟังความคิดเห็นแล้วช่วยกันแก้ปัญหา ที่สำคัญต้องไม่พูดโกหกโดยเด็ดขาด ทั้งนี้ต้องขึ้นกับผู้เป็นพ่อแม่ด้วยที่ต้องปฏิบัติสิ่งดีๆ ให้ลูกเห็นเป็นตัวอย่างก่อน เราคงจะเลยไม่ได้ที่จะหันกลับมามองบทบาทของสถาบันครอบครัวหรือ “บ้าน” สังคมแรกของมนุษย์ว่าจะมีบทบาทในเรื่องนี้ อย่างไรก็ตามในการสรรค์สร้างนักประชาธิปไตยตัวน้อยๆ ให้แก่บ้านเมือง สังคมประชาธิปไตยจะราบรื่นได้ จำเป็นจะต้องมีสมาชิกในสังคมที่มีคุณภาพ ไม่เช่นนั้นย่อมจะเกิดความวุ่นวายอันเนื่องมาจากการที่ไม่เคารพสิทธิของผู้อื่น ไม่เคารพกฎเกณฑ์ของสังคม ขาดความรับผิดชอบต่อส่วนรวมอย่างที่เราเห็นในบ้านเรา จากเหตุที่สังคมประชาธิปไตยเรียกร้องประชาชนที่มีความตื่นตัวทางการเมือง สถาบันครอบครัวจึงมีบทบาทอย่างสำคัญที่จะปลูกฝังสิ่งที่ตั้งตามต่างๆ รวมทั้งการปลูกสร้างจิตสำนึกประชาธิปไตยให้แก่เด็ก ๆ โดยเฉพาะวัยก่อนเรียนที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าสามารถปลูกฝังสิ่งต่างๆ ได้อย่างลึกซึ้ง นับเป็นภารกิจอันสำคัญและมีความสำคัญอย่างมาก ผู้เขียนจึงเห็นว่าครอบครัวเป็นจุดเริ่มต้นอันสำคัญของการสร้างและปลูกฝังความเป็นประชาธิปไตย หากสังคมไทยมีประชาชนที่เข้าใจในระบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริงย่อมส่งผลให้ประชาชนอยู่ดี กินดี ประเทศมีความสงบสุข และมีความมั่นคงอย่างยั่งยืนตลอดไป ^๖

๑.๒ แนวคิดการปกครองระบอบประชาธิปไตย

ความหมายของประชาธิปไตย

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๓ ให้ความหมายของคำว่าประชาธิปไตยว่า “เป็นแบบการปกครองที่ถือมติปวงชนส่วนใหญ่” โกสินทร์ วงศ์สุวัฒน์ (๒๕๒๑) ^๗

ประชาธิปไตย หมายถึง การปกครองที่เป็นของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน ตลอดจนเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของคนในการอยู่ร่วมกันโดยสันติ ภายใต้ความเชื่อที่ว่า คนเราเกิดมาเท่าเทียมกัน คือ ได้รับการคุ้มครองจากรัฐตามกฎหมายและโอกาสที่จะได้รับการบริการต่างๆ โดย

^๕ วัจฉรา อยุทธศิริกุล (๒๕๖๑) การศึกษาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนมัธยมศึกษา. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษามหาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

^๖ อาทิตติยา สุขแสวง หัชชากร วงศ์สายัณห์ (๒๕๖๑) ความเป็นประชาธิปไตยในครอบครัวไทย. การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงาน ระดับชาติของนักศึกษา ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

^๗ โกสินทร์ วงศ์สุวัฒน์ (๒๕๒๑). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๓. พิมพ์ลักษณ์, กรุงเทพฯ : กรุงเทพฯ

เสมอหน้ากันมีสิทธิเสรีภาพในการดำเนินชีวิตภายใต้ขอบเขตของกฎหมายซึ่งจะกำหนดไว้แน่นอนในกฎหมายรัฐธรรมนูญ สำนักคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน (๒๕๔๑) ^๘

ประชาธิปไตย คือ การที่รัฐบาลเป็นของประชาชนโดยประชาชนเพื่อประชาชน หรือประชาธิปไตยคือ สังคมที่ประชาชนมีเสรีภาพ สมภาพและภราดรภาพ

ประชาธิปไตย มาจากคำว่า “ประชา” และ “อธิปไตย” เมื่อรวมกันแล้วหมายถึง อำนาจของประชาชน นั่นคือประชาชนเป็นอำนาจของคนหมู่มาก ดังคำกล่าวของประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา อับราฮัม ลินคอล์น ที่ว่าการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน ดังนั้นจึงเกี่ยวข้องกับประชาชนในลักษณะต่างๆ ดังนี้ คือ บุญธรรม เลิศสุชีเกษม, (๒๕๔๓) ^๙

๑.หลักการของประชาธิปไตยถือว่าการปกครองเป็นของประชาชนจึงถือว่าประชาชนเป็นส่วนหนึ่งของระบบและผูกพันต่อระบอบการปกครองและมีหน้าที่ต้องรักษาประชาธิปไตยให้ยืนยาว

๒.เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง การปกครองตามหลักการที่ว่าเป็นการปกครองโดยประชาชน

๓.ตามหลักเพื่อประชาชน จึงถือว่าเป้าหมายหรือนโยบายในการบริหารประเทศจะต้องมุ่งประโยชน์แก่คนส่วนมาก

๔.เสียงข้างมากของประชาชน คือ หลักในการตัดสินใจปัญหาและการปกครองประเทศ

๕.ประชาชนมีความเท่าเทียมกัน และมีสิทธิเสรีภาพทุกอย่างตามกฎหมาย

๖.รัฐบาลอยู่ภายใต้การควบคุมของประชาชนทั้งในทางตรง ได้แก่ การลงเสียงประชามติ และทางอ้อมโดยผ่านสภาผู้แทนราษฎร

จากแนวคิดข้างต้น สรุปได้ว่าการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย หมายถึง การปกครองที่เป็นของประชาชน ภายใต้สิทธิเสรีภาพที่มีความเท่าเทียมกันในการเข้าไปมีส่วนร่วม ในกระบวนการทางการเมืองและการปกครองที่มุ่งเน้นประโยชน์ของประชาชนเป็นส่วนมาก ประชาชนมีสิทธิในการควบคุมทั้งทางตรงและทางอ้อมมีอิสระตามอำนาจที่มีซึ่งบัญญัติไว้เป็นกฎหมาย

ประเภทของระบอบประชาธิปไตย

รูปแบบของประชาธิปไตยแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ โกสินทร์ วงศ์สุรวัฒน์ (๒๕๓๒) ^{๑๐}

๑.ประชาธิปไตยทางตรงเป็นประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยเป็นผู้ใช้อำนาจโดยตรงด้วยตนเอง โดยการลงประชามติ หรือ referendum

^๘ สำนักคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน (๒๕๔๑) คู่มือประชาธิปไตยสำหรับประชาชน. สำนักอัยการสูงสุด

^๙ บุญธรรม เลิศสุชีเกษม. (๒๕๔๓). บทบาทของประชาชนต่อการส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตย. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

^{๑๐} โกสินทร์ วงศ์สุรวัฒน์ (๒๕๓๒). ความเข้าใจในการปกครองระบบประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

๒. ประชาธิปไตยแบบมีตัวแทน เป็นการมอบอำนาจของประชาชนให้กับตัวแทนด้วยการเลือกตัวแทน ซึ่งเป็นการมอบอำนาจล่วงหน้าแก่ผู้แทนให้ไปปฏิบัติหน้าที่แทนในนามของประชาชน

๓. ประชาธิปไตยแบบกึ่งตรง เป็นการผสมผสานแนวคิดของทั้ง ๒ แบบข้างต้น โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนทำการเลือกตัวแทนเข้ามาทำหน้าที่แทนประชาชน แต่ในขณะเดียวกันก็ให้สิทธิประชาชนแทรกแซงในขบวนการทางการเมืองได้ เช่น การปลดผู้แทนก่อนหมดวาระ (recall) ให้ประชาชนร่วมกันเสนอร่างกฎหมายเองได้ (initiative) ให้ประชาชนยับยั้งร่างกฎหมายได้ (veto) ให้ประชาชนร่วมกันลงประชามติในเรื่องต่างๆ ที่สำคัญได้ (referendum)

ระบอบประชาธิปไตยสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ สมบัติ อารังธัญวงศ์ (๒๕๔๒) ^{๑๑}

๑. ระบอบประชาธิปไตยโดยตรง (Direct Democracy) ซึ่งการปกครองอยู่ในอำนาจของพลเมืองส่วนใหญ่โดยแท้จริง หลักการบริหารและสถาบันการเมืองขึ้นอยู่กับการแสดงออกของพลเมืองเกี่ยวกับความรู้สึกและความต้องการของตนเอง พลเมืองทุกคนมีความเสมอภาคมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของสภาประชาชน รวมทั้งมีอำนาจในการควบคุมสภาบริหารผ่านสภาประชาชน

๒. ประชาธิปไตยโดยตัวแทน (representative democracy) ซึ่งเป็นระบบประชาธิปไตยในปัจจุบัน หมายถึง ระบอบการปกครองที่ประชาชนมิได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการปกครองด้วยตนเองโดยตรงแต่ประชาชนเป็นผู้เลือกตั้งตัวแทนให้ทำหน้าที่ตัดสินใจการปกครองแทนตน ซึ่งอริสโตเติลกล่าวว่า เป็นระบบการปกครองโดยเน้นคนส่วนน้อยภายใต้การควบคุมของคนส่วนใหญ่ ซึ่งสาระที่สำคัญของการนี้มีใช่การปกครองส่วนน้อยแต่อยู่ที่การควบคุมของคนส่วนใหญ่ ซึ่งคนส่วนใหญ่จะต้องสามารถผลักดันความต้องการของตนผ่านกระบวนการทางการเมือง ประชาชนจะมีอำนาจในการควบคุมผู้นำของตนโดยผ่านการเลือกตั้ง (elections) และหากผู้ปกครองไม่สามารถสนองตอบความต้องการการของประชาชนประชาชนก็มีสิทธิที่จะถอดถอนผู้ปกครองได้

ลักษณะสำคัญของการปกครองของระบอบประชาธิปไตย

การปกครองระบอบประชาธิปไตยมีลักษณะที่สำคัญ คือ ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (๒๕๑๙) ^{๑๒}

๑. ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจในการปกครอง
๒. ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองโดยตรงหรือโดยอ้อม เช่น การลงสมัครรับเลือกตั้ง การใช้สิทธิเลือกตั้ง
๓. เป็นการปกครองที่มุ่งหวังให้ประชาชนส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์
๔. ยึดถือเสียงข้างมากเป็นหลักในการปกครองและเคารพในสิทธิของฝ่ายข้างน้อย
๕. ประชาชนมีความเสมอภาคกันตามกฎหมาย (กฎหมายให้การคุ้มครองทุกคนเท่ากัน) และมีสิทธิเสรีภาพตามที่กฎหมายกำหนด

^{๑๑} สมบัติ อารังธัญวงศ์ (๒๕๔๒). การเมืองไทย. กรุงเทพฯ: เสมาธรรม.

^{๑๒} ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (๒๕๑๙). ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์ กับการเมืองไทย. กรุงเทพฯ: พิษเนศ

๖. ประชาชนมีอำนาจในการควบคุมรัฐบาลทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เช่น การเรียกร้องให้ ส.ส. ในเขตเลือกตั้งของตนตั้งกระทู้ถามรัฐบาลในเรื่องที่เกี่ยวกับปัญหาความเดือดร้อนของตน

หลักการพื้นฐานของประชาธิปไตย

การปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองยึดมั่นหลักการขั้นพื้นฐาน ดังนี้

๑. การยอมรับว่าคนทุกคนมีสติปัญญา มีเหตุผล
๒. ยอมรับว่าทุกคนมีอิสระและเสรีภาพ
๓. การยอมรับว่าทุกคนมีความเท่าเทียมกัน
๔. อำนาจสูงสุดในการปกครองประชาชนเป็นของประชาชน
๕. อำนาจปกครองของรัฐบาลเกิดขึ้นจากความยินยอมของประชาชนผู้ถูกปกครองโดยวิธีการ

แสดงความยินยอมต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ การใช้สิทธิเลือกตั้ง

๖. ประชาชนมีสิทธิในการคัดค้านหรือเปลี่ยนแปลงรัฐบาลตามวิธีการที่กฎหมายกำหนดหากว่ารัฐบาลไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ ดาวัน้อย สุทธินิภาพันท์ (๒๕๖๐)^{๑๓}

หลักการของระบอบประชาธิปไตย

อมร รักษาสัตย์ (๒๕๔๑)^{๑๔} สรุปจากปรัชญาของระบอบประชาธิปไตย ทำให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน ซึ่งมีหลักการดังนี้

๑. หลักอำนาจอธิปไตยของปวงชน (popular sovereignty) โดยใช้อำนาจอำหนดตัวตัวปกครองโดยผ่านกระบวนการเลือกตั้ง รวมถึงอำนาจในการถอดถอนตัวผู้ปกครอง

๒. หลักเสรีภาพ (liberty) ได้แก่ การเลือกตั้งถอดถอนผู้ปกครองหรือผู้นำทางการเมืองการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม การวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมือง การเมืองทั้งด้วยการพูด การเผยแพร่ผ่านสื่อต่างๆ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่จะควบคุม กำกับและตรวจสอบผู้ปกครองการชุมนุมและเคลื่อนไหวทางการเมืองทั้งในการส่งเสริมสนับสนุนและคัดค้านนโยบายและการกระทำของผู้ปกครอง

๓. หลักการเสมอภาค (equality) ในระบอบประชาธิปไตยเป็นหลักควบคู่กับเสรีภาพซึ่งประชาชนจะได้รับโอกาสที่เสมอภาคกันและทัดเทียมกัน ทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม

๔. หลักกฎหมาย (rule of law) ในระบอบประชาธิปไตยต้องมีที่มาอันชอบธรรม คืออำนาจมาจากอธิปไตยของปวงชน ใช้บังคับประชาชนอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันโดยไม่เลือกปฏิบัติ และต้องให้ความคุ้มครองภายใต้กระบวนการยุติธรรมแก่ประชาชนอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน

๕. หลักเสียงข้างมาก (majority rule) ในระบอบประชาธิปไตยเป็นการสะท้อนถึงความต้องการของคนส่วนใหญ่ แต่จะต้องให้ความเคารพและคุ้มครองเสียงข้างน้อยด้วยเพราะฝ่ายเสียงข้างน้อยจะทำหน้าที่และมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็น เพื่อเป็นการควบคุม กำกับและตรวจสอบเจตนารมณ์ในการตัดสินใจ

^{๑๓} ดาวัน้อย สุทธินิภาพันท์ (๒๕๖๐) หลักประชาธิปไตย” สิทธิและเสรีภาพในสังคมพหุลักษณะ. วิทยาลัยสารวัตรธรรมบุญ

^{๑๔} อมร รักษาสัตย์ (๒๕๔๑). การศึกษากับการพัฒนาประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

ของฝ่ายเสียงข้างมากว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์ของประชาชนอย่างแท้จริงหรือไม่ ถ้าเสียงข้างมากลงมติ ตัดสินใจขัดต่อประโยชน์ ของประชาชนมีสิทธิที่จะปฏิเสธมติการตัดสินใจของเสียงข้างมากนั้นได้

ประโยชน์ของระบอบประชาธิปไตย

บรรจบ อิศคุลย์ และคณะ (๒๕๑๕, หน้า ๗) กล่าวว่าไว้ระบอบประชาธิปไตยมีประโยชน์ ดังนี้

๑. ป้องกันการใช้อำนาจไม่ชอบธรรมของเจ้าหน้าที่และการปกครองที่ไม่ถูกต้อง
๒. ใช้เป็นกระบวนการอันชอบธรรมตามกฎหมาย เพื่อป้องกันสิทธิและผลประโยชน์ของชนหมู่น้อย
๓. ประชาชนมีโอกาสที่จะแสดงความคิดเห็นเพื่อชักจูงให้เป็นไปตามความต้องการของตน โดยการถกเถียงกันอย่างสันติในทางการเมือง

การปกครองระบอบประชาธิปไตย เป็นการปกครองในรูปแบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งประกอบไปด้วยระบอบการปกครอง ๒ รูปแบบก็คือ ประชาธิปไตยโดยตัวแทน และประชาธิปไตยแบบกึ่งทางตรง ที่เน้นไปทางด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสำคัญ ซึ่งอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนภายใต้ สิทธิ เสรีภาพ ความเท่าเทียมกันอย่างเสมอภาคไม่มีการแบ่งฐานะ ในการเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดง เจตนารมณ์ และยังสามารถควบคุมตรวจสอบฝ่ายบริหารโดยใช้กระบวนการที่ชอบธรรมตามกฎหมาย เพื่อป้องกันไม่ให้ฝ่ายบริหารใช้อำนาจในทางที่ไม่ชอบธรรม

ทั้งนี้การที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครอง ย่อมขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมทางการเมือง ของบุคคลในแต่ละสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมการเมือง และเป็นกลไกสำคัญที่มีผลต่อความคิดและ การแสดงออกทางพฤติกรรม อันจะนำไปสู่ระดับการเมืองการมีส่วนร่วมของประชาชนในระบอบการ ปกครองแบบประชาธิปไตย

๑.๓ บทบาทของครอบครัวกับหลักประชาธิปไตย

การปลูกฝังหลักประชาธิปไตย

ปัจจุบันสังคมไทยกำลังตื่นตัวและให้ความสำคัญในเรื่องของประชาธิปไตยเป็นอย่างมากไม่เว้น แม้แต่เด็ก ๆ ที่ควรจะต้องมีความเข้าใจในเรื่องของประชาธิปไตยให้มาก ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของครอบครัว ว่าจะเป็นผู้ปกครอง โรงเรียน ชุมชน ก็ตามต้องสร้างความเข้าใจเรื่องประชาธิปไตยอย่างถูกต้องให้แก่เด็ก ๆ เพราะสิ่งนี้ถือเป็นพื้นฐานที่สำคัญสิ่งหนึ่งที่จะทำให้เราทุกคนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่าง เหมาะสมและเกิดความสงบสุขนั่นเอง การจะปลูกฝังประชาธิปไตยให้แก่เด็กนั้น เริ่มแรกควรจะต้องสอนให้ เด็กได้เข้าใจว่า “ประชาธิปไตย” นั้นมีพื้นฐาน ๓ สิ่ง ดังนี้^{๑๕}

๑. **หน้าที่** คือ ความรับผิดชอบหรือภาระของบุคคลในการปฏิบัติตามกฎหมายหรือกฎเกณฑ์ของ สังคมหรือของประเทศชาตินั้นๆ ฝึกให้เด็กรู้จักหน้าที่ของตนเอง สามารถเริ่มต้นฝึกได้กับเด็กอายุตั้งแต่ ๓ ถึง ๔ ขวบขึ้นไป เช่น การฝึกให้เด็กทำงานบ้าน โดยผู้ปกครองหรือคุณครูควรฝึกให้เด็กได้ทำหน้าที่ง่ายๆ ก่อนแล้วค่อยฝึกในหน้าที่ซึ่งต้องรับผิดชอบมากขึ้นตามลำดับ เป็นต้น

^{๑๕} พระธนพจน์ คำตึบ (๒๕๕๘) บทบาทของครอบครัวในการปลูกฝังและพัฒนาความเป็นพลเมืองให้กับเด็กและ เยาวชน. วารสาร สถาบันวิจัยพินิจธรรม. ๒(๒) หน้า ๑๕-๒๖.

๒. ความเสมอภาค คือ ความเท่าเทียมกันของคน ซึ่งคนทุกคนย่อมมีสิทธิในความเป็นคนโดยเท่าเทียมกัน ไม่ว่าคนนั้นๆ จะเป็นใครก็ตามการฝึกให้เด็กเข้าใจเรื่อง “ความเสมอภาค” สามารถทำได้โดยฝึกให้เด็กเข้าใจความเสมอภาคในครอบครัว ในครอบครัวที่มีลูกหลายคนคุณพ่อคุณแม่ควรปฏิบัติต่อลูกทุกคนด้วยความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน ทั้งการแสดงออกถึงความรักและความห่วงใย อย่าทำให้ลูกรู้สึกว่าพ่อแม่ลำเอียงรักและเอาใจใส่ลูกไม่เท่ากัน เช่นทำให้พี่เข้าใจว่าพ่อแม่เป็นห่วงเป็นใยน้องมากกว่าตน หรือทำให้น้องเข้าใจว่าพ่อแม่รักพี่มากกว่า เพราะนั่นจะเป็นสาเหตุสำคัญให้เด็กเกิดความน้อยเนื้อต่ำใจ เกิดมีปมด้อยเกิดการอิจฉาเปรียบเทียบ ซึ่งจะส่งผลให้เด็กไม่ยอมรับเรื่องความเสมอภาคและการเท่าเทียมกัน เพราะเขาจะคิดว่าขนาดพ่อแม่ยังรักลูกไม่เท่ากัน เพราะฉะนั้นในสังคมก็ยิ่งต้องไม่มีความเท่าเทียมกันและความคิดเช่นนี้ก็จะกลายเป็นสิ่งที่เขาจะใช้ปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างผิดๆ ต่อไปด้วย

๓. เสรีภาพ คือ การที่บุคคลมีอิสระในการกระทำต่างๆ ที่ไม่ขัดต่อกฎหมายบ้านเมืองและอยู่ในขอบเขตของขนบธรรมเนียมประเพณี ทั้งนี้โดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น เช่นเสรีภาพในการนับถือศาสนา การพูด การแสดงความคิดเห็น การสร้างสรรค์ผลงาน โดยเปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงความคิดเห็น ผู้ปกครองสามารถเปิดโอกาสให้ลูกได้แสดงความคิดเห็นกับเรื่องต่างๆ ภายในบ้าน เช่น เวลาไปซื้อต้นไม้หรือเฟอร์นิเจอร์เข้าบ้านก็ควรให้ลูกมีส่วนในการช่วยเลือกด้วย ทั้งนี้ผู้ปกครองสามารถฝึกในเรื่องของการเคารพเสียงข้างมากให้แก่ลูกได้ด้วย เป็นต้นว่าในการตัดสินใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งร่วมกัน หากมีความเห็นที่แตกต่างควรให้มีการลงคะแนนเสียงกัน และทุกคนต้องเคารพและปฏิบัติตามเสียงข้างมาก

การปลูกฝังประชาธิปไตยให้แก่เด็กไม่ใช่เรื่องยากเพราะสามารถเริ่มต้นง่ายๆ จากที่ครอบครัว โดยผู้ปกครองมีบทบาทสำคัญที่ต้องสอนให้ลูกได้เข้าใจถึงคำว่า “หน้าที่” “ความเสมอภาค” และ “เสรีภาพ” เพราะ ๓ สิ่งนี้เป็นพื้นฐานสำคัญของประชาธิปไตย นั่นก็คือการสอนให้ลูกรู้จักหน้าที่และสิทธิขั้นพื้นฐานของตนเองควบคู่ไปกับการเคารพสิทธิของผู้อื่น ซึ่งการสอนให้ลูกเข้าใจเรื่องประชาธิปไตยตั้งแต่เขายังเด็กนั้นเท่ากับว่าผู้ปกครองได้ช่วยส่งเสริมและสนับสนุนประชาธิปไตยให้กับประเทศชาติของเรานั้นเอง

บทบาทสถาบันครอบครัวในการอบรมเลี้ยงดู

นอกจากนี้ บทบาทและหน้าที่ที่ดีของพ่อแม่จึงเป็นสิ่งที่จะต้องเรียนรู้เพื่อให้พฤติกรรมของเด็กเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้อง บทบาทที่สำคัญของสถาบันครอบครัวในการอบรมเลี้ยงดูตามหลักประชาธิปไตยมีรายละเอียด ดังนี้ ขวัญชนก เกสรบัว อุไรवास อารังอรธ (๒๕๖๐).^{๑๖}

๑. ควรมีเจตคติที่ดีต่อเด็ก เจตคติของพ่อแม่ที่มีต่อเด็กนั้นควรเป็นไปในทางที่ดีเสมอ พ่อแม่ที่มีเจตคติต่อเด็กในทางที่ดีนั้นจะต้องเข้าใจพฤติกรรมที่เกิดขึ้นของเด็กในวัยต่างๆ ไม่ตำหนิเด็กเมื่อเด็กมีพฤติกรรมที่แปลกไปจากเด็กอื่นๆ หาสาเหตุและทำความเข้าใจต่อสิ่งที่เกิดขึ้นกับเด็กหาทางแก้ไขด้วยความรักและเห็นใจเด็กเสมอ

^{๑๖} ขวัญชนก เกสรบัว อุไรवास อารังอรธ (๒๕๖๐). การศึกษารูปแบบการอบรมเลี้ยงดูเด็กของพ่อแม่เจนเนอเรชันวายในเขตกรุงเทพมหานคร. วารสารอิเล็กทรอนิกส์ทางการศึกษา. ๑๓(๓) หน้า ๑๕ – ๒๙.

๒.ให้ความรักความอบอุ่นอย่างเพียงพอ เด็กต้องการความรักความอบอุ่นจากพ่อแม่เป็นอย่างมาก ตั้งแต่เขาเริ่มมีชีวิตสัมผัสโลก ซึ่งจะทำให้เด็กเกิดความมั่นใจ ความไว้วางใจในคนอื่นและมองโลกในแง่ดี ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการพัฒนาของเขาต่อไป

๓.ปฏิบัติกับเด็กให้เขาเป็นส่วนหนึ่งในครอบครัวให้ได้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมภายในบ้าน มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ทำให้เกิดความภูมิใจจะได้ไม่ถูกหักเหความสนใจไปนอกบ้านและถูกชักจูงไปในทางเสียหายได้

๔.ให้อิสระภาพและความเป็นตัวของตัวเองกับเด็ก ให้อิสระการช่วยเหลือตนเองตามวัยอันสมควร ไม่เข้มงวดจนเกินไป และไม่คอยช่วยเหลือมากเกินไป

๕.ปลูกฝังลักษณะที่ดีในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม เช่น ความมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ การปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่น ความกล้าในการแสดงความคิดเห็น การรู้จักแก้ปัญหา

๖.ฝึกให้เด็กรู้จักใช้ความคิดในการแสดงออกที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและชุมชน

๗.พ่อแม่ควรทำทุกอย่างให้เด็กเห็นว่าเป็นที่พึ่งแก่เขาได้ทั้งด้านร่างกายและจิตใจเมื่อเด็กมีปัญหามาถาม ควรพร้อมที่จะตอบหรือแก้ไข แนะนำให้เด็กรู้ว่าสิ่งใดดีสิ่งใดไม่ดี แต่เรื่องการตัดสินใจให้เขาได้ตัดสินใจอย่างเป็นอิสระบ้าง ให้อิสระบ้าง ให้อิสระบ้าง ให้อิสระบ้าง ให้อิสระบ้าง ให้อิสระบ้าง ให้อิสระบ้าง

๘.ให้เด็กมีสิทธิ์มีเสียงตามความคิดเห็นของครอบครัว รู้เรื่องกฎระเบียบต่างๆ ที่ตั้งขึ้นในบ้าน มีส่วนในการวางกฎระเบียบนั้น ให้รับผิดชอบในงานบ้านบางอย่างให้รับรู้การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในบ้าน และพยายามให้เด็กรู้ว่าเขามีหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว

๙.ควรส่งเสริมกิจกรรมยามว่างให้แก่สมาชิกในครอบครัวหาเวลาว่างเพื่อพักผ่อนผ่อนคลายร่วมกันในครอบครัว จัดสถานที่ภายในบ้านเพื่อให้สมาชิกในครอบครัวได้ร่วมกิจกรรมกันหรือให้เพื่อนของลูกได้ร่วมกิจกรรมกับลูก และเปิดโอกาสให้ลูกได้ร่วมกิจกรรมกับเพื่อนจะทำให้มีประสบการณ์ก่อให้เกิดการเรียนรู้โดยมีผู้ใหญ่คอยแนะนำ

๑๐.ไม่ปกป้องลูกเมื่อทำผิด อบรมสั่งสอนให้ลูกให้มีจิตสำนึกต่อส่วนรวม ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว และหากพบว่าลูกไปสร้างความเสียหาย ทำความเดือดร้อนใจ หรือละเมิดผู้อื่น พ่อแม่ต้องตักเตือนลูกในทันที และถ้าเป็นพ่อแม่ที่ดีก็ต้องหาทางทำให้ลูกหยุดพฤติกรรมไม่ดีของลูก

๑.๔ สรุป

การปลูกฝังประชาธิปไตยให้เด็กไม่ใช่เรื่องยากหรือไกลตัว เพราะทำให้เด็กรู้จักสิทธิขั้นพื้นฐานของตนเอง พร้อม ๆ กับการเคารพสิทธิของผู้อื่นด้วย เพราะครอบครัวคือจุดเริ่มต้นของทุกสิ่งเป็นสังคมแห่งแรกที่เด็กเติบโตมา และเป็นสถาบันที่หล่อหลอมความรู้สึกลึกซึ้งนึกคิดให้เด็กมีบุคลิกนิสัยที่ชัดเจน ครอบครัวจึงเป็นสนามแรกในการปลูกฝังแนวคิดประชาธิปไตย หน้าที่ของพ่อแม่นอกจากการเลี้ยงดูให้ลูกกินดีมีสุขแล้วยังต้องปูพื้นฐานความพร้อมด้านความคิด เพื่อให้ลูกสามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างสงบสุข การที่ลูกเปิดใจเรียนรู้และพร้อมยอมรับกฎกติกาของคนหมู่มาก นั้นสำคัญเทียบเท่ากับการมุ่งให้เด็กพัฒนาศักยภาพ คุณธรรมและจริยธรรมด้านต่าง ๆ เพราะถ้าเด็กคนไหนมีพื้นฐานทางความคิดที่ดีย่อมส่งผลให้มีชีวิตที่ดีมากยิ่งขึ้น

ประชาธิปไตย เป็นระบบการปกครองที่เปิดโอกาสให้ทุกคนมีสิทธิ เสรีภาพ คือ ความเป็นอิสระ ลูกมีสิทธิที่จะทำหรือพูดสิ่งต่างๆ อย่างมีเหตุผลและสร้างสรรค์ได้ โดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น ความเสมอภาค คือ ความเท่าเทียมกัน ไม่ว่าพี่หรือน้องต่างก็มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์หรือแก้ไขปัญหาได้เหมือนกัน นอกจากนี้ การปลูกฝังความเป็นประชาธิปไตยไม่ควรเพียงแต่เริ่มจากเด็ก แต่ควรเริ่มต้นในทุกๆ ระดับ ไม่ใช่หน้าที่ของสถาบันการศึกษาที่เป็นผู้เริ่มต้น แต่ควรเริ่มต้นตั้งแต่ครอบครัว ซึ่งครอบครัวควรได้รับการพัฒนาความรู้ความสามารถ โดยสมาชิกในครอบครัวควรได้รับการอบรมเผยแพร่ความรู้ด้านต่างๆ ที่มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวให้ดีขึ้น การพัฒนาประชาธิปไตยในครอบครัวต้องให้ความสำคัญกับปัจจัยเชิงสังคม ได้แก่ ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวและการอบรมเลี้ยงดูของครอบครัว โดยส่งเสริมให้บุตรกล้าแสดงพฤติกรรมอย่างเหมาะสม ได้แก่ การแสดงความคิดเห็น ความมั่นใจในตนเอง เชื่อมั่นที่จะแก้ปัญหาด้วยเหตุและผล และพ่อแม่ผู้ปกครองต้องถือว่าเป็นหน้าที่ของครอบครัวในการมอบความรักให้แก่กัน ให้ความดูแลเอาใจใส่ หากมีปัญหาก็สามารถที่จะปรึกษาและเป็นกำลังใจให้แก่กัน เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกัน เหล่านี้เป็นพื้นฐานของการสร้างบรรยากาศของความเป็นประชาธิปไตย เพื่อให้บุตรได้เรียนรู้และซึมซับบรรยากาศของความเป็นประชาธิปไตยและปลูกฝังให้บุตร ให้มีค่านิยมและบุคลิกภาพประชาธิปไตย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของไอยธร เทพทอกนกกาญจน์ อนุแก่นทราย (๒๕๖๑)^{๑๗} ให้ความเห็นว่า ลักษณะทางเศรษฐกิจ ระดับการศึกษา และลักษณะของพื้นที่ไม่ใช่ตัวกำหนดประชาธิปไตยในครอบครัวไทย แต่ลักษณะความเป็นประชาธิปไตยในครอบครัวไทยเกิดจากการปลูกฝังของคนในครอบครัวจากรุ่นสู่รุ่น โดยผ่านวิธีการอบรมสั่งสอนบุตรนั่นเอง

^{๑๗} ไอยธร เทพทอกนกกาญจน์ อนุแก่นทราย (๒๕๖๑). ค่านิยมประชาธิปไตยของเยาวชนไทย: กรณีศึกษานักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายจังหวัดนนทบุรี. *สุทธิปริทัศน์*. ๓๓(๑๐๕) หน้า ๙๐ - ๑๐๑.

บรรณานุกรม

- โกสินทร์ วงศ์สุรวัฒน์ (๒๕๓๒). **ความเข้าใจในการปกครองระบบประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- โกสินทร์ วงศ์สุรวัฒน์ (๒๕๒๑). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๓** พิมพ์ลักษณ์, กรุงเทพฯ : กรุงเทพฯ
- ขวัญชนก เกสรบัว อุไรवास อารงอรธ (๒๕๖๐). การศึกษารูปแบบการอบรมเลี้ยงดูเด็กของพ่อแม่เจนเนอเรชันวายในเขตกรุงเทพมหานคร. **วารสารอิเล็กทรอนิกส์ทางการศึกษา**. ๑๓(๓) หน้า ๑๕ – ๒๙.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (๒๕๑๙). **ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์ กับการเมืองไทย**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ศบุญธรรม เลิศสุชีเกษม. (๒๕๔๓). **บทบาทของประชาชนต่อการส่งเสริมและพัฒนาประชาธิปไตย**. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประภัสสร ทองยินดี (๒๕๕๘). **ประชาธิปไตยแนวคิดและหลักการเบื้องต้น**. **วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเชีย ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๕(๓) หน้า ๑๐- ๒๒**.
- วิชณุ พวงพันธ์. (๒๕๕๖). **สถาบันครอบครัว**. สืบค้น ๒๙ เมษายน ๒๕๖๐, จาก <http://sociologya.blogspot.com/๒๐๑๓/๐๗/family-institutions.html>
- วัจฉรา อุตุทธิริกุล (๒๕๖๑) **การศึกษาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนมัธยมศึกษา**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษาบัณฑิต วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (๒๕๕๐) **จุดเริ่มต้นประชาธิปไตย**. สำนักงานพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนรา.
- สำนักคุ้มครองสิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน (๒๕๕๑) **คู่มือประชาธิปไตยสำหรับประชาชน**. สำนักอัยการสูงสุด.
- สมบัติ อารังธัญวงศ์ (๒๕๕๒). **การเมืองไทย**. กรุงเทพฯ เสมาธรรม.
- ดาวน้อย สุทธินิภาพันธ์ (๒๕๖๐) **หลักประชาธิปไตย” สิทธิและเสรีภาพในสังคมพหุลักษณะ**. วิทยาลัยศาลรัฐธรรมนูญ
- อมร รักษาสัตย์ (๒๕๕๑). **การศึกษากับการพัฒนาประชาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- อาทิตติยา สุขแสง หัชชากร วงศ์สายัณห์ (๒๕๖๑) **ความเป็นประชาธิปไตยในครอบครัวไทย**. การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานระดับชาติของนักศึกษา ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- พระธนพจน์ คำตีบ (๒๕๕๘) **บทบาทของครอบครัวในการปลูกฝังและพัฒนาความเป็นพลเมืองให้กับเด็กและเยาวชน**. **วารสารสถาบันวิจัยพิมพ์ธรรม**. ๒(๒) หน้า ๑๕-๒๖.
- ไวยธร เทพทอกนกกาญจน์ อนุแก่นทราย (๒๕๖๑). **ค่านิยมประชาธิปไตยของเยาวชนไทย: กรณีศึกษา นักเรียน มัธยมศึกษาตอนปลายจังหวัดนนทบุรี**. **สุทธิปริทัศน์** . ๓๓(๑๐๕) หน้า ๙๐ – ๑๐๑.